

Віленскі беларускі музей імя Івана Луцкевіча: права беларусаў на сваю спадчыну ў Вільнюсе

Валерыя Чарнаморцава

У сваёй кнізе «Вільнюс. Горад у Еўропе» [1] знакаміты літоўскі паэт і інтэлектуал Томас Венцлава прызнае за беларусамі, даўнімі русінамі, права другой з сямі карэнных этнічных груп літоўскай сталіцы. Таксама паводле гісторыка Лайманаса Брыедзіса, Вільнюс заўсёды меў больш чым адну ідэнтычнасць, пазначаную самой паліфаніяй яго назвы: яўрэйскае ווילנע (Вільне), польскае Wilno, расійскае (а зрэдку нават французскае) Вільна, нямецкае Wilna, беларускае Вільня, літоўскі Vilnius [2].

У сённяшніх міжнародных абставінах частка літоўскага грамадства занепакоеная тым, што пэўныя нацыянальныя нарратывы ў гэтым складаным шматэтнічным рэгіёне могуць прывесці да фарміравання тэрытарыяльных прэтэнзій, напрыклад, з боку ўладаў Беларусі. Пры гэтым Вільнюс пасля 2020 года стаў прытулкам для дзясяткаў тысяч беларускіх грамадзян. У апошнія пару гадоў адбылася цэлая серыя адкрытых і досыць гарачых дыскусій аб месцы беларускасці ў спадчыне Вільнюса і наогул аб праве беларусаў называць гэты горад сваім. Вельмі складаная і далікатная тэма, у якой моцна змяшаныя палітычныя, культурныя, гуманітарныя і нават філалагічныя аспекты.

Выражаючы адназначнае асуджэнне любых, нават уяўных, тэрытарыяльных прэтэнзій, а таксама пазбягаючы палітычных спекуляцый, мы тым не менш хацелі б у гэтым раздзеле пагаварыць аб рэалізацыі права этнічнай групы на культурную спадчыну – яе шанаванне і зберажэнне, а таксама на маніфестацыю і раўнапраўны ўдзел у агульным культурным жыцці.

Цэнтр беларускай супольнасці і культуры

Адной з устаноў, якія ў вышэйапісаных варунках спрабуюць сцвярджаць правы беларусаў на культурную спадчыну ў Вільнюсе, з'яўляецца «Цэнтр беларускай супольнасці і культуры» ці каротка «Беларускі дом», які з 2021 года месціцца па адрасе вул. Вільняўс, 20. Гэтае памяшканне вылучыла беларусам пасля

[1] Венцлава, Т. Вільнюс: Город в Европе / пер. с лит. Москва: Издательство Ивана Лимбаха, 2018. 264 с.

[2] Бриедис, Л. Вильнюс: Город странников / пер. с лит. Москва: Изд. дом Высшей школы экономики, 2020. С. 9.

← Канцэптуальная выстава чыстай паперы з фондаў Беларускага музея.
Фота Андрэя Антонова

2020 года мэрыя Вільнюса. Дарэчы, ёсць звесткі, што ў гэтым будынку ў 1910-х гадах збіралася масонская ложа «Еднасць», якая аб'ядноўвала прадстаўнікоў галоўных нацый гэтага Краю – габрэяў, палякаў, літоўцаў і, вядома, беларусаў. Апошніх прадстаўлялі браты Луцкевічы ды Вацлаў Ластоўскі.

Як сцвярджаецца на афіцыйнай старонцы Цэнтра, ён з'яўляецца перадусім месцам сустрэч і супрацы. Арганізацыя, якая стала яго падмуркам – гэта «Віленскі беларускі музей імя Івана Луцкевіча» – грамадскае аб'яднанне, зарэгістраванае яшчэ ў 2001 годзе намаганнямі беларускага грамадскага дзеяча Сержука Вітушкі. Таксама сярод стваральнікаў былі такія знакамітыя віленскія беларускія дзеячы як Галіна Войцік, Сяргей Дубавец, Таццяна Поклад ды Людвіка Вітушкава (Кардзіс), якая цяпер з'яўляецца дырэктаркай музея.

З назвы арганізацыі вынікае, што яна пакліканая працягваць традыцыю першага Віленскага беларускага музэю (ВБМ), створанага ў 1921 годзе ў Базыльянскіх мурах на аснове велізарнай прыватнай калекцыі знакамітага беларускага дзеяча Івана Луцкевіча. На жаль, тагачасны музей, які два дзесяцігоддзі назапашваў, зберагаў ды экспанаваў скарбы беларускай спадчыны, быў ліквідаваны ў 1944 годзе. Супрацоўнікі і захавальнікі музея, у тым ліку брат Івана, шматгадовы дырэктар музея Антон Луцкевіч, былі рэпрэсаваныя, а багатая калекцыя – падзеленая паміж рознымі музеямі ды архівамі савецкай Беларусі і Літвы. Некаторыя экспанаты вывезлі нават у Маскву. У пачатку 1990-х, калі ў Вільнюс прыехалі шукаць і адраджаць несавецкую беларускую спадчыну ды традыцыю тагачасныя маладыя беларускія дзеячы, усё давялося пачынаць з нуля.

браты Луцкевічы
Вацлаў Ластоўскі

першы Віленскі
беларускі музей (ВБМ)

Рабі пільна – і тут будзе Вільня

Адраджэнцы беларускага музея 1990-х–пачатку 2000-х гадоў падкрэслівалі, што «ў самых розных кутках Беларусі запісалі фалькларысты прымаўку «Рабі пільна – і тут будзе Вільня». Гэта значыць, што Вільнюс для беларусаў – мера ўсяго, узор уладкаванага жыцця, ідэал мінуўшчыны і будучыні. Рабі пільна і сам будзеш мець усё – багацце, красу, парадак – як у самой Вільні!». А ў канцэпцыі адраджэння музея сцвярджалася: «Вільня была, ёсць і будзе ў цэнтры беларускай гісторыі. У Вільні мусіць існаваць адмысловая беларуская ўстанова дзеля таго, каб даследаваць старажытную гісторыю і фіксаваць сучасны гістарычны працэс. Гэтая ж установа мусіць належным чынам прэзентаваць у грамадстве гістарычныя веды. Дзеля гэтага мы – грамада заснавальнікаў – адраджаем Віленскі Беларускі Музей. Музей ёсць самастойнай грамадскай установай, зарэгістраванай у Літоўскай Рэспубліцы. Прадметам даследавання ВБМ будзе гісторыя Беларусі ва ўсіх яе аспектах. Улічваючы месцазнаходжанне, спецыялізацыяй стане гісторыя Вільні і гісторыя

[3] Віленскі Музей. Заархіваванае версія старонкі, 06.02.2003: <https://web.archive.org/web/20160922033317/http://vilnia.com:80/museum/default.asp?newsId=16>

ўзаемаадносінаў беларусаў з літоўцамі, палякамі, жыдамі, татарамі ды іншымі народамі края. Вільня з усімі яе помнікамі і традыцыямі – самы каштоўны «экспанат» нашага Музея» [3].

Калі казаць пра цяперашні ВБМ ды актыўную дзейнасць Беларускага дому на вул. Вільняўс, 20, дык тут акрамя невяліччай пастаяннай экспазіцыі ля ўваходу ды часовых сучасных і гістарычных выстаў з фондаў музея, праходзяць лекцыі, кніжныя прэзентацыі, канцэрты ды цэлыя фэсты. Пры Беларускам доме дзейнічае беларуская школка – адукацыйны праект для дзетак-беларусаў розных узростаў, дзе яны паміж іншага могуць вывучаць беларускую мову ды культуру. Гэта вельмі істотна ў варунках, калі адзіная ў Вільнюсе Беларуская гімназія імя Францішка Скарыны не змяшчае ўсіх ахвотных, а ініцыятыву па адкрыцці другой беларускай гімназіі не падтрымала мэрыя. Таксама пры Беларускам доме дзейнічае беларускі дзіцячы ансамбль «Валожкі», а ўлетку – дзіцячы летнік.

Што да дарослых актыўнасцей, тут, да прыкладу, збіраецца жаночы клуб, які між іншым займаецца вырабам беларускага народнага строю. Дзейнічаюць курсы беларускай, літоўскай ды польскай моў для дарослых, прычым літоўская мова таксама выкладаецца па-беларуску. А год таму пры ВБМ адкрылася бібліятэка, у электронным каталозе якой можна знайсці больш за 3 000 беларускіх кніг. Гэта бібліятэка вельмі важная для беларускіх эмігрантаў, якія пасля 2020 года часта вымушаныя былі ўцякаць ад арышту з адным заплечнікам. Таксама штогод адзначаюць такія святы, як Гуканне вясны, Купалле, Багач, Дзяды, Каляды, праходзяць Тыдні беларускай культуры, Ноч музеяў, адбываюцца кірмашы. У цёплы час актыўна выкарыстоўваецца дваровая прастора, дзе існуе сімвалічны мурал дыджэяў Перамен – копія мурала з мінскага дворыка «Плошча Перамен», што паўстаў у 2020 годзе пры вул. Чарвякова, неўзабаве быў знішчаны, але паспеў стаць адным з сімвалаў беларускага пратэсту.

Вельмі важна, што тут збіраюцца не толькі беларусы, але і ўкраінцы з літоўцамі, бо праходзяць і сумесныя імпрэзы, такія як фэст велікоднай пісанкі або фэст халадніка (šaltibarščiai), да арганізацыі якіх былі датычныя і студэнты Еўрапейскага гуманітарнага ўніверсітэта, а таксама сумесныя танцавальныя вечарынкi, у тым ліку ў Навагоднюю ноч. Вельмі важнымі для эмігрантаў з'яўляюцца лекцыі па юрыдычнай пісьменнасці, падатках, прафесійнай дзейнасці і інш. Дзейнічае бясплатны каворкінг.

Выстава чыстай патперы з фондаў музея – аказваецца, такое таксама можна выстаўляць! А таксама – слухаць цішы

За крэатыўны падыход да імпрэз трэба падзякаваць актыўнай камандзе культурніцкіх менеджарак ды куратарцы музея Паўліне Вітушчанцы, дачцэ аднаўляльнікаў ВБМ Сержука Вітушкі і Людвікі Кардзіс. Напрыклад, выстава восені 2024 года «Гефкер» (з ідышу – «непатрэбная рэч») – гэта выстава чыстай паперы з архіву ВБМ, на якой былі паказаныя нескарыстаныя старыя сшыткі, паштоўкі, бланкі, аркушы, нататнікі, канверты, а таксама капірка, альбомы для фотаздымкаў, перфакарты, каталогавыя карткі ды іншае. Аказваецца, чыстае ды нявыкарыстанае таксама можна выстаўляць. Дарэчы, на выставе праз qr-коды можна было паслухаць аўдыё-інтэрв’ю са старымі жыхарамі Вільнюса, якім належалі артэфакты, а таксама паслухаць... цішу!

Сярод праблем, з якімі сутыкаецца Беларускі дом – раз’яднанасць беларусаў і канфлікты сярод беларускай дыяспары, а таксама, нягледзячы на падтрымку Дэпартамента нацыянальных меншасцей, праблемы з фінансаваннем. У 2023 годзе падчас аднаго з мерапрыемстваў з музея скралі скрыню з ахвяраваннямі

выстава «Гефкер»

на развіццё ўстановаў. Дзякуючы супрацы куратараў Беларускага дома з паліцыяй злачынцаў знайшлі і атрымалі кампенсацыю. У верасні 2024 года вокны ўстановаў абстралялі з пнеўматычнага пісталета, а напрыканцы кастрычніка быў здзейснены падпал дзвярэй і на сцяне зроблены абразлівы надпіс. На жаль, злачынцаў, якія апошнім часам здзяйсняюць падобныя акты вандалізму не толькі супраць Беларускага дому, але і розных іншых беларускіх устаноў Вільнюса, не знайшлі.

Перспектывы арганізацыі

Асноўнымі вынікамі дзейнасці Віленскага беларускага музея і ў прыватнасці Беларускага дома ёсць захаванне і развіццё беларускай культурнай спадчыны – як мясцовай традыцыі, так і агульнабеларускай, якую прывезлі вымушаныя эмігранты з усіх куткоў Беларусі, а таксама падтрымка ўласнай ідэнтычнасці ды сацыяльных сувязей беларусаў Вільнюса.

Гэту дзейнасць можна параўнаць з дзейнасцю ўстаноў габрэйскай (літвацкай) супольнасці Вільнюса, у прыватнасці музеяў Віленскага Гаона ды Самуэля Бака, габрэйскай бібліятэкі, а таксама з актыўнасцю польскіх культурных устаноў, такіх як Дом польскай культуры, хаця апошні ўсё ж мае значна больш магчымасцей, паколькі атрымлівае падтрымку ад польскай дзяржавы і ў прыватнасці ад Польскага інстытута ў Вільнюсе.

Таксама, калі ўзяць еўрапейскую перспектыву беларускай дыяспары, існаванне і дзейнасць ВБМ ды Беларускага дома можна параўнаць з такім вядомым беларускім эмігранцкім асяродкам, як Бібліятэка і музей Францішка Скарыны ў Лондане, які таксама зараз дзейнічае ў тым ліку ў кірунку стварэння беларускага кам'юніці.

Вельмі хочацца спадзявацца на далейшую дзейнасць і развіццё Цэнтра беларускай супольнасці і культуры ды беларускага музея, у якім дарэчы, нядаўна распачалася інвентарызацыя збораў, якія да 2021 года захоўваліся проста ў кватэры Вітушкаў ды іншых беларускіх дзеячаў (як і зборы самога Івана Луцкевіча да 1921 года). Велізарная і перспектыўная задача – зрабіць сайт з анлайн-музеем, дзе хаця б віртуальна ізноў сабраць старую калекцыю ВБМ, расцярушаную па шматлікіх музеях ды архівах у Вільнюсе, Мінску і не толькі. Што да перспектывы Цэнтра беларускай супольнасці і культуры, дык у ягоным буклеце напісана: «Мы верым, што ў вымушанай эміграцыі культура і супольнасць – гэта тое, што дапамагае захаваць сябе ды будаваць Беларусь будучыні».

← Музейна-архіўны пакой.
Фота Лізаветы Бельскай